

פרק שנים עשר - הבונה

הקדמה: לאחר השלמת פרטי וגדרי מלאכת הוצאה בפרקים הקודמים, ממשיכה המסכת בבירור מלאכות נוספות (מאירי), ומלאכת בונה נסדרה לאחר מלאכת הוצאה, כסדר המלאכות שבמשכן, שבתחילה הוציאו את נדבתם למשכן, ולאחר מכן החלו בבנייתו (שבת של מ"ו), ואף שהיה ראוי להמשיך עם מלאכת 'מכה בפטיש' שהיא הסמוכה למלאכת הוצאה במנין ל"ט מלאכות, הקדים התנא מלאכת 'בונה' שהיא מצויה יותר (תוס' יו"ט). בהמשך, יעסוק הפרק במלאכות החרישה והכתיבה (מאירי).

מְשֻׁנָּה. הַבּוֹנֶה - המחבר דבר לקרקע, או הפועל תיקון לקרקע, בהשוואת פניה, או בחקיקת מערה, וכדומה, ולפי שבדרך כלל נעשית המלאכה בקיבוץ וחיבור חלקים קטנים לגוף אחד, לכן כל קיבוץ וחיבור חלקים לגוף אחד נחשב לתולדת בונה, ואפילו שלא בדרך בנין, וכגון עשיית גבינה (ראה קהלות יעקב שבת לו, ע"פ רמב"ם) [דין הבונה כלי, ראה להלן (בעמוד זה)].

וְהַמְכֵּה בַפְּטִישׁ - פעולה שעושים חוצבי האבנים בגמר מלאכתם (רש"י), שבמשנה זו נמנו הפעולות שדרך הבנאים לעשותן במלאכת הבנין, ופעולה זו דומה למלאכת 'מכה בפטיש' שהיתה במשכן בגמר מלאכת הכלים, והיא אב מלאכה כמותה (מגיני שלמה, ע"פ רש"י לעיל עג, א). ויש מפרשים, שאף המכה בפטיש שבמשנתנו היינו בכלים, שנסתבר שהתנא נוקט את הדוגמה למלאכה כפי שהיה במשכן (תוס' ד"ה מכה), וגדר מלאכת 'מכה בפטיש' ראה בביאורו לעיל עה, ב ד"ה כל מידי.

וּמְלֻאֲכָתוֹ מִתְקַיְּמָת - שלמרות שלא השלים את מלאכתו, כבר עשה שיעור חשוב במלאכה שיש אנשים שמשפיק להם שיעור כזה, הגם שבדעתו של עושה המלאכה להוסיף עוד ולהשלים את המלאכה (רש"י כאן ולהלן קג, א; מאירי), ויש מפרשים 'מלאכתו מתקיימת' - שיש קיום למלאכתו, שהמלאכה מחזיקה מעמד, וכגון ב'מלאכת צובע', שאין חייבים אלא על צביעה בצבע שמחזיק מעמד ולא בצבע שמחזיק לאחר זמן (ראה רמב"ם שבת ט, יג ומגיד משנה שם; וראה שעה"צ שג, סח, שלרש"י שני הפירושים נכללים בדין של משנתו).

בְּשֵׁבֶתָּה, תיבת 'בשבת' מוסבת על 'העושה את המלאכה' (רש"י; מאירי), ללמדנו שבמלאכות שהחייב עליהם הוא בשיעור קטן, כגון אלו המנויים במשנתנו, אין חייבים אלא כאשר נעשתה המלאכה כולה בשבת, בשונה ממלאכות חשובות, שיש שחייב עליהן אפילו כאשר רק השלמת המלאכה נעשתה בשבת (הגהות רא"מ הרוויץ), ויש מפרשים, שתיבת 'בשבת' מוסבת על מתקיימת, היינו שיש קיום למלאכתו בשבת, שדי בכך שהמלאכה מחזיקה מעמד [כשיטתם הנ"ל ש'מלאכתו מתקיימת' היינו שהמלאכה מחזיקה מעמד] ואינה נסתרת בו ביום, למרות שאינה מחזיקה מעמד לעולם (ריטב"א; שעה"צ שג, סח, דעת הרמב"ם הנ"ל). ■ להלכה, בעשיית מלאכה בשבת חייבים כאשר היא מתקיימת לכל הפחות ביום השבת [וכדעת הרמב"ם], ויש סוברים שחייבים רק כאשר המלאכה מתקיימת לתמיד [וכפי העולה מפירוש רש"י] (שעה"צ הנ"ל).

גְּמָרָא. פְּטוּשֵׁי כִּיָּרָה - כעין רגלים שהכירה עומדת עליהם (רש"י), והם מחוברים לקרקע, שעל מלאכת בונה חייבים רק בקרקע ולא

בכלים (מאירי, וראה להלן ד"ה מסתת, שיש סוברים שבאופנים מסוימים יש בנין בכלים).

דְּכוּתָהּ גְּבִי מְשֻׁכָּן שְׁכָן קָרֶשׁ וְכוּ', שלקרשי המשכן הקבועים באדנים יש חשיבות של קרקע, שעל מלאכת בונה חייבים רק בקרקע ולא בכלים (מאירי בשם הירושלמי), ויש מפרשים שאף ביצירת כלים יש חיוב מלאכת בונה, ומה שאמרו 'אין בנין בכלים' היינו דוקא בהרכבת כלי שהתפרק, ולדעתם לקרשי המשכן אין חשיבות של קרקע (ריטב"א להלן ד"ה עייל).

מְטִיף לְתוֹכָהּ אָבֶר וְסוֹתְמוֹ, שכל זמן שהקרב פגום, הוא פסול מלשמש במשכן, וסתימת האבר מועילה למרות שהמשכן צריך להיבנות מעצי שייטים ולא משאר חומרים, לפי שהאבר בטל לעץ ודינו כעץ (שבת הלוי ג, ב).

הַמְצַדֵּד אֶת הָאֲבָן, חייב משום בונה (רש"י; תוס' ד"ה הכי). ויש סוברים משום מכה בפטיש (רמב"ם שבת י, יח), שצידוד האבן היא הנחת היסודות (כמבואר להלן בגמ', וזו מלאכה חשובה לעצמה שחייבים עליה משום 'מכה בפטיש', ואינה חלק ממלאכת בנין הבית (מרכבת המשנה אלפנדרי, שם, יב). אבל משום בונה אין חיוב בהנחת דבר בלבד ללא קביעותו בטיט וכדומה (מרכבת המשנה חעלמא שם, יב). ■ להלכה, המצדד חייב משום מכה בפטיש (מג"א שטו, כא), ויש סוברים משום בונה (ראה לשון הביאה"ל שטו, א).

הַנּוֹתֵן אֶת הַטִּיט חֲתִיב, ואילו הנותן את האבן, פטור (רש"י), אבל אסור מדרבנן, שנעשה שותף למלאכת הבנין כשחבירו נותן אחריו את הטיט, ויש סוברים, שעצם נתינת האבן אסורה מדרבנן, אפילו בלא נתינת טיט לאחריה כלל (ראה אבני נזר או"ח ריד).

וְלִישְׁעֵימֶיךָ אֵימָא סִיפָא רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר וְכוּ' - לשיטתך, שאינך סבור להבדיל בין אופנים שונים של בניה, איך תוכל להבין את דברי רבי יוסי המחייב בהנחה בלבד, ובהכרח שיש לחלק בין אופנים שונים של בניה [שהדבר תלוי באיזו שורה בכותל מדובר, וכדלהלן בגמ'], ובכך מיושבת גם שאלתך על שמואל (רמב"ן), ויש סוברים שאין לגרוס 'רבי יוסי אומר', שאילו היתה זו רק דעת יחיד של רבי יוסי, היה ראוי להקשות על שמואל מחכמים שהלכה כמותם (תוס' ד"ה וליטעמך).

תִּתָּא בְּעֵי צִדּוּדֵי וְעִפְרָא - את האבן התחתונה של הכותל קובעים הבנאים על קרקע ישרה בתמיכת עפר מצדי האבן בלא טיט, ועל אבן זו דיבר שמואל (רש"י), ושמואל שהזכיר רק את צידוד האבן ולא את העפר, בוודאי לזו כוונתו, שמן הסתם צידוד אבן נעשית בתמיכת עפר מן הצדדים (ריטב"א בפי' השני), אבל בצידוד אבן על פני הקרקע בלא תמיכת עפר מהצדדים, אין איסור אלא מדרבנן (חתם סופר).

עֵילָא בְּהִנְחָה בְּעֻלְמָא - בשורה העליונה מניחים אבנים כבדות בלי להדביקן עם טיט (רש"י ומאירי). ויש מפרשים, שמדביקים אותן בטיט מתחת, אלא שאינן צריכות חיזוק נוסף של טיט על גביהן [ובשונה מהאבנים שבשורות האמצעיות, המחוזקות בטיט מלמעלה ומלמטה, ובשונה מהאבן התחתונה שחייבים עליה אף בלא נתינת טיט] (רמב"ם שבת י, יב, ע"פ מגיד משנה שם). ■ וכך נפסק להלכה (מג"א שטו, כא).